

גליון 310

פרשת ויחי - "חטא (?) ראובן - "צמצום הבחירה החופשית אצל אבותינו "

הרב ארי שבט – המרכז התיעודי בית הרב

הרבה נכתב כבר על אודות מעשה ראובן ובלהה, המתואר בברכת יעקב לבניו בפסוק "ראובן... פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חיללת יצועי עליה"¹ כצפוי, למרן הרב קוק זצ"ל יש דרך מיוחדת של התייחסות למעשים כאלו הנראים כבעייתיים של אבותינו בתנ"ך.

וכה כותב מרן הרב זצ"ל: **בהנהגת ישראל וגלגולי סיבותיהם היו הדברים כולם מכוונים לתכליתם - גם החסרונות הפרטיים, גם השגיאות והדברים שהתרחבו מהם - כולם עולים בשקל הקודש לבצע את אשר הוכן במחשבה העליונה, ממגיד ראשית אחרית ברוך הוא... האומה הישראלית... הוכנה בכוחות אדירים... גם הכוחות הקשים שבנפש, הקנאה, הכעס, ומכל שכן הגבורה והגאווה, הם הוכנו לפעול גדולות בנפש גדולה.**²

כלומר, מסגרת הבחירה החופשית, הפרה-דיטרמיניזם והחטאים היא שונה אצל אבות האומה וגדולי ישראל מאשר אצל האדם הפרטי.³ כבר נזכר הדבר בספר משלי⁴: "פלגי מים **לב מלכים ביד ד'**, כל אשר יחפוץ יטנו".⁵ כלומר, יחד עם מישור הבחירה של האדם הפרטי, קיים גם רובד היסטורי-לאומי, שם **הבחירה-החופשית של דמויות התנ"ך יותר מצומצמת**, כי יש מעשים שחשוב הדבר שיהיו כתובים לנצח בתנ"ך, כדי ללמד על הכוחות הגדולים שחנן הקב"ה לישראל.

את הרעיון הזה מצאנו גם בפשט התנ"ך ביחס לדוד. בתיאור חטאו ורצונו לספור את העם, נאמר שהייתה זו הסתה של הקב"ה - "ויסת את דוד בהם לאמר, לך מנה את ישראל ואת יהודה"⁶ כך אומר גם יוסף לאחיו: "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה **כי האלקים**"⁷ לאמור: כוונת הדברים היא כי - כביכול, לאחים אין אחריות מליאה לבחירתם בחטא זו.

באותו אופן מגיב דוד לקללת שמעי בן גרא: "**כי ד' אמר לו** קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן"⁸ דוד עצמו גם הוא התייחס ברצינות לאפשרות זו של הסתה אלוהית לחטוא בטענתו כלפי שאול, הרודף אותו ללא סיבה - "אם ד' הסיתך בי..."⁹ בדומה, העיקרון המוכר ש"**מעשה אבות סימן לבנים**"¹⁰ מבוסס אף על יסוד הבנה זו, שלחיי אבותינו קיים גם רובד יותר עמוק, ולא רק אותו זה - הנראה לעין בלבד.

¹ בראשית פרק מט, ד

² עין איה, מסכת שבת, א, כ. הרחבתי על כיוונים שונים אצל חז"ל בנדון זה, במאמר מקיף, א' שבט, "הזכאים במקרא וחיובים בחז"ל", טללי אורות יב (תשס"ו), עמ' 13-99.

³ עין עוד בעין איה, מסכת ברכות, ט, רנט; מאמרי הראיה, עמ' 265, בהספדו על הברון בנימין רוטשילד; וכן בשו"ת משפט כהן, עמ' שכח.

⁴ משלי פרק כא, א

⁵ ראו במלבי"ם, שם, "הגם שלב האדם הפרטי נתון ברשותו והבחירה בידו, לא כן לב המלך, אחר שבבחירתו תלוי אושר הכלל... הוא ביד ד', והוא בענייני הכלל משולל הבחירה".

⁶ שמואל ב פרק כד, א

⁷ ספר בראשית פרק מה, ח

⁸ שמואל ב פרק טז, י

⁹ שמואל א פרק כו, יט

¹⁰ בראשית רבה, פרשה נ, ו; מדרש תנחומא (בבב), פרשת לך לך פרשה יב; שם, פרשת וישלח פרשה כח.